

بررسی عناصر داستان در مجموعه «کارنامه سپنج» محمود دولت آبادی

www.ketab.ir

تألیف

علی اکبر حاتمی

انتشارات آزادی قلم

سرشناسه	: حاتمی، علی اکبر، ۱۳۵۶-
عنوان و نام پدیدآور	: بررسی عناصر داستان در مجموعه «کارنامه سپنج» محمود دولت آبادی / تألیف علی اکبر حاتمی؛ ویراستار حسین صبوری آبریز.
مشخصات نشر	: تبریز: آزادی قلم، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۱۹۴ ص:، جدول.
شابک	: ۸۵۰۰۰۰ ربال: ۶۲۲-۹۷۸-۶۲-۷۹۴۷-۵
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۹۱-۱۹۴.
موضوع	: دولت آبادی، محمود، ۱۳۱۹ - . کارنامه سپنج — نقد و تفسیر
موضوع	: داستان های فارسی — قرن ۱۴ — تاریخ و نقد
	Persian fiction — History and criticism ۲۰th century —
	داستان های فارسی — هسته های داستانی، پیوندها، و غیره
	Persian fiction — Stories, plots, etc.
رده بندی کنگره	: ۸۰۴۷PIR
رده بندی دیویی	: ۶۲۰۹/۳۵۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۷۸۵۰۲۵

۱. انتشارات آزادی قلم از هر گونه نقد و نظر نسبت به محتوای کتاب استقبال می کند.

۲. کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ و متعلق به ناشر می باشد.

۳. نقل هر گونه مطلب با ذکر منبع بلامانع می باشد.

عنوان کتاب:	بررسی عناصر داستان در مجموعه «کارنامه سپنج» محمود دولت آبادی
مؤلف:	علی اکبر حاتمی
ناشر:	انتشارات آزادی قلم
ویراستار:	حسین صبوری آبریز
نوبت چاپ:	چاپ اول - زمستان ۱۴۰۰
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
شابک:	۹۷۸-۶۲۲-۷۹۴۷-۶۲-۵
قیمت:	۸۵۰۰۰ تومان

پست الکترونیک: azadighalam@yahoo.com

آدرس اینترنتی: www.azadighalam.ir

تلفن مرکز پخش: ۰۹۹۰۱۳۰۸۷۹۰

تلگرام: @azadighalam-pub

اینستاگرام: @azadighalam

فهرست مطالب

۱۷.....	مقدمه
۱۹.....	فصل اول: داستان و عناصر داستان
۱۹.....	۱. ادبیات
۱۹.....	۲. ادبیات داستانی (داستان)
۲۰.....	الف: انواع ادبیات داستانی
۲۰.....	۱. قصه
۲۱.....	۲. داستان کوتاه
۲۲.....	۳. داستان بلند
۲۲.....	۴. رمانس
۲۲.....	ب: رمان
۲۳.....	پ: پیشینه ادبیات داستانی در ایران
۲۵.....	۳. عناصر داستان
۲۵.....	الف: موضوع
۲۶.....	ب: درونمایه
۲۷.....	پ: پیرنگ
۲۹.....	۱. شروع
۳۰.....	۲. گره افکنی
۳۰.....	۳. کشمکش
۳۰.....	الف: کشمکش انسان با انسان (یک نفر با یک نفر دیگر)
۳۰.....	ب: کشمکش انسان با خود
۳۱.....	پ: کشمکش انسان با جامعه
۳۱.....	ت: کشمکش انسان با طبیعت
۳۱.....	۴. تعلیق (هول ولا)
۳۱.....	۵. بحران
۳۲.....	۶. بزنگاه یا نقطه اوج
۳۲.....	۷. گره گشایی
۳۲.....	۸. پایان
۳۳.....	ت: زاویه دید
۳۳.....	۱. زاویه دید اول شخص یا من روایتی

۲. زاویه دید سوم شخص (دانای کل)..... ۳۴
- الف: دانای کل نامحدود: (عقل کل)..... ۳۴
- ب: دانای کل محدود..... ۳۵
۳. زاویه دید نمایشی..... ۳۵
۴. زاویه دید تک گویی..... ۳۵
- الف: تک گویی درونی..... ۳۵
- ب: تک گویی نمایشی (تک گویی بیرونی)..... ۳۶
- پ: حدیث نفس یا خود گویی..... ۳۶
۵. زاویه دید نامه نگاری..... ۳۶
۶. روایت یادداشت گونه..... ۳۶
- ث: شخصیت و شخصیت پردازی..... ۳۸
۱. انواع شخصیت..... ۳۹
- الف: شخصیت اصلی و شخصیت فرعی..... ۳۹
- ب: شخصیت ایستا و شخصیت پویا..... ۳۹
- پ: شخصیت ساده و جامع..... ۴۰
- ت: شخصیت تمثیلی و نمادین..... ۴۰
- ث: شخصیت قالبی..... ۴۰
- ج: شخصیت تپیی (نوعی)..... ۴۱
- ج: شخصیت قراردادی..... ۴۱
۲. شیوه های شخصیت پردازی..... ۴۱
- الف: شخصیت پردازی مستقیم..... ۴۱
- ب: شخصیت پردازی غیرمستقیم..... ۴۲
- ج: گفت و گو..... ۴۴
۱. وظایف گفت و گو در داستان..... ۴۴
- الف: معرفی شخصیت یا شخصیت های داستان..... ۴۴
- ب: گسترش پیرنگ داستان..... ۴۴
- پ: صحنه آرایی و مشخص کردن محیط داستان..... ۴۵
۲. ویژگی های گفت و گو..... ۴۵
- ج: صحنه و صحنه پردازی..... ۴۶
۱. وظایف صحنه..... ۴۷
۲. اجزای صحنه..... ۴۷

۴۷.....	الف: مکان جغرافیایی.....
۴۷.....	ب: زمان.....
۴۸.....	پ: شغل، حرفه و شیوه زندگی شخصیت ها.....
۴۸.....	ت: محیط کلی و عمومی شخصیت ها.....
۴۸.....	۳. شیوه های صحنه پردازی.....
۴۸.....	الف: صحنه پردازی مستقیم.....
۴۹.....	ب: صحنه پردازی غیر مستقیم: (نمایشی).....
۴۹.....	خ: فضا و رنگ (فضا سازی).....
۵۰.....	ج: لحن.....
۵۲.....	ر: سبک.....
۵۵.....	فصل دوم: عناصر داستان در «کارنامه سپنج» محمود دولت آبادی.....
۵۵.....	۱. زندگی نامه و آثار محمود دولت آبادی.....
۵۷.....	الف: سبک نویسندگی محمود دولت آبادی.....
۶۱.....	۲. بررسی عناصر داستان در داستان «به شب».....
۶۱.....	الف: خلاصه داستان.....
۶۲.....	ب: موضوع.....
۶۲.....	پ: درونمایه.....
۶۳.....	ت: پیرنگ.....
۶۵.....	ث: زاویه دید.....
۶۵.....	ج: شخصیت.....
۶۵.....	۱. کریم.....
۶۵.....	الف: از نظر تحول شخصیتی پویا دارد.....
۶۵.....	ب: تلاش برای گریز از تنهایی.....
۶۶.....	پ: شرم و حیا داشتن.....
۶۶.....	ت: احساس مفید بودن.....
۶۶.....	ث: مهربانی و صداقت.....
۶۶.....	۲. پیرمرد.....
۶۷.....	۳. پیرزن.....
۷۰.....	ج: گفت و گو.....
۷۲.....	خ: صحنه.....
۷۳.....	ج: فضا.....

۷۴.....	ر: لحن.....
۷۵.....	۳. بررسی عناصرداستان در داستان «بیابانی».....
۷۵.....	الف: خلاصه داستان.....
۷۶.....	ب: موضوع.....
۷۶.....	پ: درونمایه.....
۷۷.....	ت: پیرنگ.....
۷۸.....	ث: زاویه دید.....
۷۹.....	ج: شخصیت.....
۷۹.....	۱. ذوالفقار.....
۸۱.....	۲. اللهیار.....
۸۲.....	۳. گروهبان.....
۸۲.....	۴. ملا علی اکبر عریضه نویس.....
۸۳.....	۵. همت.....
۸۳.....	۶. دیگر شخصیت ها.....
۸۵.....	ج: گفت و گو.....
۸۷.....	خ: لحن.....
۸۸.....	ح: صحنه.....
۹۰.....	ر: فضا.....
۹۲.....	۴. بررسی عناصرداستان در داستان «سفر».....
۹۲.....	الف: خلاصه داستان.....
۹۲.....	ب: موضوع.....
۹۳.....	پ: درونمایه.....
۹۴.....	ت: پیرنگ.....
۹۶.....	ث: زاویه دید.....
۹۷.....	ج: شخصیت.....
۹۷.....	۱. مختار.....
۹۸.....	الف: از نظرتحول شخصیتی ایستا دارد.....
۹۸.....	ب: احساس پوچی، یأس و ناامیدی.....
۹۸.....	پ: حس استقلال طلبی.....
۹۸.....	ت: شرم و حیا و تردید و دودلی.....
۹۸.....	ث: عدم پذیرش واقعیت های موجود.....

ج: احساس حقارت و درماندگی و نفرت از خود	۹۸
۲. خاتون	۹۹
۳. مرحب	۱۰۱
۴. علی	۱۰۲
۵. بی بی	۱۰۲
۶. خاور	۱۰۳
۷. مشیر قهوه چی	۱۰۳
ج: گفت و گو	۱۰۵
۱. شرم و آشفته گی درونی مختار	۱۰۶
۲. تمایل خاتون به داشتن سریناه	۱۰۶
۳. بددهنی، بداخلاقی و معترض بودن همشگی بی بی	۱۰۶
۴. سنگدلی و بی قیدی مرحب	۱۰۶
۵. تنفر و بیزاری مشیر از مختار	۱۰۶
خ: لحن	۱۰۷
۱. لحن ملتمسانه، نگران، درماندانه و گاهی خشن خاتون	۱۰۷
۲. لحن مأیوسانه، درماندانه و معترضانه و تا حدی قاطع مختار	۱۰۸
۳. لحن جدی، صریح، و گاهی بی ادبانه مرحب	۱۰۸
۴. لحن توهین آمیز، خشن و بی ادبانه بی بی	۱۰۸
۵. لحن طعنه آمیز و عصبانی مشیر	۱۰۸
۶. لحن درماندانه، آرام و صادقانه علی	۱۰۸
ح: صحنه	۱۰۹
۱. مقتضیات فکری و ویژگی های استاد اصغر از زبان علی	۱۱۱
۲. ویژگی های اخلاقی و مقتضیات فکری مرحب	۱۱۱
۳. مقتضیات فکری مختار	۱۱۱
۴. شیوه زندگی و ویژگی های اخلاقی خاتون پس از آشنایی با مرحب	۱۱۱
ر: فضا	۱۱۲
۵. بررسی عناصر داستان در داستان «آوسنه بابا سبجان»	۱۱۳
الف: خلاصه داستان	۱۱۳
ب: موضوع	۱۱۳
پ: درونمایه	۱۱۴
ت: پیرنگ	۱۱۵

- ث: زاویه دید ۱۱۷
- ج: شخصیت ۱۱۸
۱. صالح ۱۱۸
- الف: از نظر تحول شخصیتی پویا است ۱۱۸
- ب: حق طلبی و زیر بار زور نرفتن ۱۱۸
- پ: توجه و دلسوزی نسبت به پدر ۱۱۹
- ت: آرام و خونسرد بودن ۱۱۹
۲. بابا سبحان ۱۱۹
- الف: دلبستگی شدید به زمین ۱۱۹
- ب: آزردۀ خاطر بودن به سبب بیکاری ۱۱۹
- پ: مصلحت اندیشی و شتاب محافظه کارانه برای برقراری مصالحه ۱۲۰
۳. عادلۀ ۱۲۰
- الف: هوسباز و دلبسته غلام ۱۲۰
- ب: ریاکاری و حیلۀ گری ۱۲۱
- ج: نفوذ در دستگاه امنیه ۱۲۱
۴. غلام ۱۲۱
- الف: آدم هرجایی، بی هویت و فاقد طبایع شخصیتی ۱۲۱
- ب: مورد اعتماد مردم نبودن ۱۲۲
- پ: بددهنی و فحاشی کردن ۱۲۲
- ت: بدرفتاری و خشونت نسبت به مادرش ۱۲۲
- ث: کینه و نفرت نسبت به صالح ۱۲۲
۵. مسیب ۱۲۲
۶. شوکت ۱۲۳
۷. بیگم: (مادر شوکت) ۱۲۳
۸. عسکر مدیوسف ۱۲۴
۹. کدخدا ۱۲۴
۱۰. صفیه ۱۲۴
۱۱. دیگر شخصیت ها ۱۲۵
۱۲. شخصیت های حیوانی ۱۲۵
- ج: گفت و گو ۱۲۷
۱. صمیمیت و رابطۀ مهربانانۀ صالح و شوکت ۱۲۸

۲. قدرت نمایی و رک گویی عادلہ	۱۲۸
۳. اهمیت داشتن اصل و نسب برای صالح	۱۲۸
۴. تنفر مادر غلام از پسرش	۱۲۹
۵. همدردی، همدلی و صمیمیت عسکر مدیوسف با مسیب	۱۲۹
۶. تن به حقارت دادن باباسبحان در مقابل غلام	۱۲۹
۷. گستاخی و بی ادبی غلام	۱۲۹
۸. بددہنی و شرور بودن مسیب	۱۳۰
خ: لحن	۱۳۰
۱. لحن مہربانانہ، صمیمی، آرام، دلسوزانہ و محبت آمیز باباسبحان	۱۳۰
۲. لحن آرام، صمیمی و دلسوزانہ صالح	۱۳۱
۳. لحن تمسخر آمیز، بی ادبانہ و رکیک مسیب	۱۳۱
۴. لحن توهین آمیز، بی ادبانہ و طعنہ آمیز غلام	۱۳۲
۵. لحن صریح، جدی و توهین آمیز عادلہ	۱۳۲
۶. لحن جدی، خیر خواهانہ و گرم کد خدا	۱۳۲
۷. لحن دردمندانہ مادر شوکت	۱۳۳
ح: صحنہ	۱۳۳
ر: فضا	۱۳۵
۶. بررسی عناصر داستان در داستان «با شبیرو»	۱۳۶
الف: خلاصہ داستان	۱۳۶
ب: موضوع	۱۳۷
پ: درونمایہ	۱۳۸
ت: پیرنگ	۱۳۹
ث: زاویہ دید	۱۴۱
ج: شخصیت	۱۴۲
۱. حلہ	۱۴۲
الف: تنہایی، بی کسی، پریشان احوالی، یأس و ناامیدی	۱۴۳
ب: سکوت و خاموشی، ترس و دلہرہ درونی، تردید و آشفتگی ذهنی	۱۴۳
پ: غرور و خویشتن داری و اہل گلہ و شکایت نبودن	۱۴۴
ت: پاکدامنی و وفاداری	۱۴۴
۲. خدو	۱۴۵
الف: رازداری، دوستی بی شائبہ، خلق و خوی نیک	۱۴۵

مقدمه

هر داستانی برای شکل گیری خود از «عناصر» و «ساختاری» تشکیل می شود که با خلاقیت نویسنده به شکل یک داستان منسجم، نمود می یابد. توجه به عناصر داستان و برقراری روابط منطقی و اصولی میان آنها، از سوی داستان نویسان بزرگ، سبب خلق شاهکارهای داستانی فراوانی شده است. در واقع نویسنده به کمک این عناصر، داستانی را خلق می کند که حاوی فکر و پیام خاصی برای مخاطب است. مخاطب نیز به دلیل حضور همین عناصر، با داستان و نویسنده ارتباط برقرار می کند. عناصر داستان به هم پیوسته اند و در سیر حرکتی داستان از هم جدایی ناپذیرند.

شناخت این عناصر و فنون داستان نویسی می تواند در خلق آثار ماندگار داستانی بسیار مؤثر باشد؛ از این جهت آموزش آنها نیز اهمیت ویژه ای می یابد. می توان گفت شناخت ویژگی های آثار داستانی، به ویژه آثار داستانی نویسندگان معاصر، و تبیین جنبه های مختلف آنها، می تواند خصایص هنری داستان نویسی هر نویسنده را آشکار سازد و ملاک و معیاری برای نقد اینگونه آثار فراهم آورد. وجود عناصر داستانی در داستان همانند مصالح ساختمانی در بنای یک ساختمان، امری اجتناب ناپذیر است. نویسندگان، با بهره گیری از این عناصر و ترکیب هنرمندانه آنها با هم و به مدد نیروی تخیل و اندیشه خویش، به خلق آثاری می پردازند که حاوی پیام و رسالتی خاص است. بنابراین شناخت عناصر داستان می تواند گام مؤثری در آشنایی هر چه بهتر و اصولی تر مخاطب با داستان و شگردهای داستان نویسی باشد. امروزه کارگاه های مختلفی برای آموزش فنون داستان نویسی و عناصر داستانی برای علاقه مندان به داستان و داستان نویسی برگزار می شود.

باتوجه به اهمیت این مسأله، در این پژوهش سعی شده است، عناصر داستان در مجموعه «کارنامه سپنج» محمود دولت آبادی مورد بررسی قرار گیرد. این مجموعه شامل چهارده داستان کوتاه و بلند و یک سفرنامه است که همگی مربوط به سال های قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ایران است. از آنجایی که دولت آبادی نویسنده ای بزرگ و صاحب سبک است و داستان های این مجموعه بازتاب واقعیت های جامعه آن روز ایران است؛ بررسی عناصر داستانی در این مجموعه می تواند در شناخت بهتر نسل جوان و علاقه مند به داستان، از محمود دولت آبادی و شیوه های داستان نویسی وی مؤثر باشد.